

Bill Bland - 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı

Bu metin, Bill Bland tarafından Stalin Derneği'nin Şubat 1990'da Londra'da düzenlediği bir seminerde okunmuştur.

Stalin hakkında dolaşıma sokulan pek çok öyküden biri de, Sovyet hükümetinin Britanya ve Fransa ile saldırgan Alman yayılmacılığına karşı bir kollektif güvenlik anlaşmasının müzakerelerini yürütürken O'nun, Almanya'yla imzalanmasına giriştiği anlaşmanın İkinci Dünya Savaşının başlamasını hızlandırdığıdır.

Kuşkusuz bu dönemde Sovyetler Birliği'nde olup biten her şey Stalin'in onayıyla yapılmıyordu. Ancak, Stalin'in en yakın çalışma arkadaşı Viyaçeslav Molotov 1939 Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı hususunda şu tanıklığı yapıyordu:

"Stalin yoldaş... Almanya ile SSCB arasında daha farklı, düşmanca olmayan ve iyi komşuluğa dayanan bir ilişki kurulması olanağına dikkat çekti.

"Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktının gerçekleştirilmesi,... Stalin yoldaşın tarihsel öngörüsünün parlak bir biçimde doğrulandığını göstermektedir." (V. M. Molotov, "Speech at 4th (Special) Session of the Supreme Soviet of the USSR"/"SSCB Yüksek Sovyetinin 4.

(Özel) Oturumunda Konuşma”, 31 Ağustos 1939, *Soviet Peace Policy*, Londra, 1941, s. 16)

Dolayısıyla, bunun Stalin’in ağır bir hatası olduğu suçlaması, ciddi bir incelemenin konusu edilmelidir.

Sovyet Dış Politikasının Yeni Yönü

Nazi lideri Adolf Hitler, 1920’lerin ortalarında yazdığı kötü ünlü *Mein Kampf* (=Savaşımım) adlı kitabında Nazilerin izlemeyi düşündükleri dış politikayı açık yürekli bir biçimde dile getiriyordu:

“Biz Nasyonal-Sosyalistler Savaş-öncesi dönemin dış politika eğiliminin altına bir çizgi çekiyoruz.... Biz, Almanya’nın Güney ve Batı yönündeki sonu gelmez hareketliliğine son veriyor ve bakışımızı Doğudaki topraklara çeviriyoruz.

“Bugün Avrupa’da topraktan söz ederken, öncelikle Rusya’yı kastediyoruz.” (Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Londra 1984, s. 598, 604)

Demek oluyor ki, Ocak 1933’de Almanya’da Nazi hükümetinin işbaşına gelmesi Avrupa’daki durumda, Sovyetler Birliği’ni -tabii, sadece Sovyetler Birliği’ni değil- büyük bir tehlikeyle açıkça yüzyüze getiren bir değişikliği haber veriyordu.

Sovyetler Birliği yönetimi içindeki sosyalist devleti savunma hususunda duyarlı Marksist-Leninistler, bu yeni ve daha tehlikeli duruma, Sovyet dış politikasına yeni bir yön vermek, uluslararası durumda statükoyu muhafaza etmede objektif olarak çıkarı bulunan devletlerle bir kolektif güvenlik sağlamak için uğraş verme politikasını benimsemek suretiyle karşılık verdiler.

Kollektif Güvenliğin Objektif Temeli

Sovyet Kollektif Güvenlik Politikasının objektif temeli, dünyadaki emperyalist devletlerin iki gruba bölünebileceği olgusuna dayanıyordu.

Almanya, İtalya ve Japonya’dan oluşan grup, görece yüksek üretici güçlere ve görece sınırlı pazarlara ve nüfuz alanlarına sahipti. Bunun sonucu olarak bu devletler ivedi olarak dünyayı kendi yararlarına değiştirmeye gereksinim duyuyorlardı; bunlar görece saldırgan devletlerdi.

Britanya, Fransa ve ABD’nden oluşan bir başka emperyalist devletler grubu, görece geniş pazarlara ve nüfuz alanlarına sahipti ve dolayısıyla objektif olarak dünyanın değişmesindenense onun olduğu gibi kalmasına gereksinim duyuyorlardı; bunlar görece saldırgan olmayan devletlerdi.

İkinci Dünya Savaşının zaten başlamış olduğunu ileri süren Stalin bu görüşünü SBKP’nin

Mart 1939'da yapılan 18. Kongresinde şöyle özetledi:

“Savaşı sürdürenler, saldırgan-olmayan devletlerin, yani öncelikle Britanya, Fransa ve ABD'nin çıkarlarına her yolla tecavüz eden saldırgan devletlerdir.” (J. V. Stalin, “Report on the Work of the CC to the Eighteenth Congress of the CPSU (B)”/ “Merkez Komitesi'nin SBKP (B)'nin 18. Kongresi'ne Sunduğu Faaliyet Raporu”, *Problems of Leninism*, Moskova, 1940, s. 625)

Bir sosyalist devlet, emekçi halkın bir devleti olması nedeniyle Sovyetler Birliği, barışın muhafazasından en çok çıkarı olan devletti.

Dolayısıyla 1930'larda Sovyet hükümetinin politikası; Britanya ve Fransa gibi Avrupalı saldırgan-olmayan devletlerle, saldırgan emperyalist devletleri savaş çıkarmaktan caydıracak ya da onların hızla yenilmelerini sağlayacak ölçüde güçlü bir kollektif güvenlik bağlaşması oluşturmak için çaba harcamaktı.

1948 yılında Sovyet hükümeti, bu 1933-sonrası dış politikasını şöyle özetliyordu:

“Tüm savaş-öncesi dönem boyunca Sovyet delegasyonu Uluslar Ligasında kollektif güvenlik ilkesini savunageldi.” (*Falsifiers of History: Historical Information*, Londra, 1948, s. 15)

Yatıştırma

Görmüş olduğumuz gibi Stalin, objektif olarak İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin çıkarlarının onların, Sovyetler Birliği ile birlikte bir kollektif güvenlik bağlaşmasında bir araya gelmesini gerektirdiğini ileri sürse de, başında Neville Chamberlain'in bulunduğu Britanya ve Edouard Daladier'nin bulunduğu Fransa hükümetleri sosyalizme duydukları nefret ve Sovyetler Birliği'nin yok olmasını istemeleri nedeniyle bu objektif gerçeği kabul etmediler.

Stalin'in SBKP'nin Mart 1939'da yapılan 18. Kongresinde söylediği gibi,

“İngiltere, Fransa ve ABD... saldırganlara ödün üstüne ödün vererek geriliyor ve geri çekiliyorlar.

“Böylelikle şu anda dünyanın ve nüfuz alanlarının, en küçük bir direnme çabası göstermeyen ve hatta saldırganlarla belli ölçüde suç ortaklığı yapan saldırgan-olmayan devletler zararına yeniden bölüşümüne tanık oluyoruz...”

“Nasıl oluyor da saldırgan-olmayan ülkeler... saldırganların gönlünü hoş etmek için kendi mevzilerini ve yükümlülüklerini bu kadar kolay bir biçimde ve herhangi bir direnme göstermeksizin terketmişlerdir?”

“Bunun nedeni saldırgan-olmayan devletlerin zayıf oluşlarında mı aranmalıdır? Tabii ki

değil. Bir arada düşünülduğünde, saldırgan-olmayan, demokratik devletler faşist devletlerden hem ekonomik, hem de askeri bakımdan tartışma götürmez bir biçimde daha güçlüdürler.

“Bunun esas nedeni, saldırgan-olmayan ülkelerin çoğunluğunun, özellikle İngiltere ile Fransa’nın, kolektif güvenlik politikasını, saldırganlara karşı kolektif direnişi reddetmeleri ve bir ‘müdahale etmeme’ konumu almalarıdır...”

“Müdahale etmeme politikası Almanya’nın örneğinin... Sovyetler Birliği’yle bir savaşa bulaşmasına engel olmama hevesini ve isteğini ele verir...”

*“Çekoslovakya’nın bazı bölgelerinin Almanya’ya peşkeş çekilmesinin bu ülkenin Sovyetler Birliği’ne karşı savaşa girişiminin bedeli olduğunu düşünebiliriz.” (J. V. Stalin, “Report on the Work of the CC to the Eighteenth Congress of the CPSU (B)”, *Problems of Leninism*, Moskova, 1940, s. 625-26)*

Britanya Dışişleri Bakanı Lord Halifax’ın Kasım 1937’de Hitler’le yaptığı görüşmede şöyle dediği biliniyor:

“O ve Britanya hükümetinin diğer üyeleri Führer’in çok şeyler başardığının tümüyle farkındaydılar... O, kendi ülkesinde komünizmi yok ettikten sonra komünizmin Batı Avrupa’da ilerleyişini durdurmuştu ve bundan ötürü Almanya Batı’nın Bolşevizme karşı kalesi ünvanını hak etmiş bulunuyordu...”

“İngiliz-Alman yakınlaşmasının zemini hazırlandıktan sonra, dört büyük Batı Avrupa devleti (Britanya, Fransa, Almanya ve İtalya- G. A.) Avrupa’da kalıcı bir barışın temelini birlikte oluşturmaliydılar.” (Documents on German Foreign Policy: 1918-1945, Seri D, Cilt 1, Londra, 1954, s. 55)

Bununla birlikte Sovyet Marksist-Leninistleri bu “yatıştırma” politikasının objektif olarak Britanya ve Fransa emperyalistlerinin ve Britanya (ve Fransa- G. A.) emekçi halklarının çıkarlarına ters düştüğünü görüyorlardı. Bundan ötürü onlar, Sovyet hükümetinin Britanya ve Fransa ile bir kolektif güvenlik bağlaşması oluşturma çabalarında direktmesi halinde, Britanya emperyalizminin (Winston Churchill ve Anthony Eden gibi) daha uzak görüşlü temsilcilerinin Britanya emekçi halkıyla güç birliği yaparak, Fransa’yı da yönlendiren Britanyalı yatıştırmacıları mevkilerinden defedebileceklerini hesaplıyorlardı. (Bu öngörü 1940’ta gerçekten de doğrulandı; ama ancak Avrupa’da savaşın patlak vermesinden sonra.)

İngiliz-Fransız-Sovyet Müzakereleri

31 Mart 1939’da Britanya hükümeti Sovyetler Birliği’ne danışmaksızın Polonya’ya, onu saldırıya karşı savunacağına ilişkin tek taraflı güvence verdi.

Liberal Parti'nin lideri David Lloyd George Avam Kamarasında yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

“Neden bu devasa yükümlülüğün altına girmeden önce, Rusya'nın da desteğini güvence altına almamış olduğumuzu anlayamıyorum... Rusya, Rusların orada bulunmalarını istemeyen Polonyalıların bir kısım duygularından ötürü bu girişimin dışında tutulduysa,... Polonyalılar kendilerine yardım etmemizi olanaklı kılacak bu koşulu kabule hazır değilse sorumluluk onlara ait olacaktır.” (Parliamentary Debates, 5. Seri, House of Commons, Cilt 35, Londra, 1939, Col. 2,510)

İngiliz-Fransız güvencesi yatıştırıcı hükümetler üzerinde, en azından kollektif güvenlik doğrultusunda bazı jestler yapmalarını dayatan bir kamuoyu basıncı yarattı.

Dolayısıyla 15 Ağustos 1939'da Britanya hükümeti Sovyet hükümeti katında yaptığı girişimde Sovyetler Birliği'nin, kendisiyle sınırdaş olup da saldırıya uğrayan devletlere, talep etmeleri halinde onlara askeri yardım sunacağını belirten bir açık deklarasyon yayınlamak isteyebileceğini söyledi.

Sovyet hükümeti iki gün sonra, yani 17 Nisan'da verdiği yanıtta, Sovyetler Birliği'ni diğer ilgili devletler karşısında eşitsiz bir konuma sokacak bir tek taraflı güvence vermeyi düşünmediğini söyledi. Sovyet hükümeti şu öneriyi getirdi: Birincisi; Britanya, Fransa ve Sovyetler Birliği arasında saldırganlığa karşı üç taraflı bir karşılıklı yardım anlaşması;

İkincisi; Baltık devletlerine (Estonya, Finlandiya, Latviya ve Litvanya) güvence verilmemesinin Almanya'ya, bu devletleri işgal ederek Doğu'ya doğru yayılma yolunda açık bir çağrı anlamına geleceği için güvencelerin bu devletleri kapsayacak tarzda yaygınlaştırılması;

Üçüncüsü; anlaşma belirsiz olmamalı, tersine imza sahibi devletlerin sunacağı askeri yardımın kapsamını ve biçimlerini ayrıntılı bir biçimde ortaya koymalıdır.

Britanya ve Fransa hükümetleri 27 Mayıs'ta Sovyet önerilerine, kendi önerdikleri üçlü anlaşma taslağıyla yanıt verdiler. Britanya Başbakanı Neville Chamberlain o sırada kızkardeşine yazdığı bir mektupta Britanya'nın taslağı üzerine şu yorumu yapıyordu:

“Bu taslak özünde Rusların isteklerini karşılıyor; ancak biçim ve sunuluşu itibariyle bağlaşma taslağı düşüncesine uzak duruyor ve onun yerine bir niyet deklarasyonu geçiriyor. Bu gerçekten de çok zekice bir düşünce.” (Neville Chamberlain Archives, Birmingham Üniversitesi, 11/1/1101)

Tam da o günlerde Dışişleri Halk Komiserliği koltuğunu Maksim Litvinov'dan devralan Viyaçeslav Molotov, silahlı çatışma durumunda, anında karşılıklı yardım yerine sadece Uluslar Ligası aracılığıyla danışmayı önerdiği gerekçesiyle bu taslağı reddetti.

Sovyet hükümeti 2 Haziran'da Britanya ve Fransa hükümetlerine, bu hususları dikkate alan bir karşı-taslak sundu.

Britanya ve Fransa hükümetleri yanıtlarında; Finlandiya, Estonya ve Latviya'nın kendilerinin güvence altına alınmaları yönündeki öneriyi reddettiklerini bildirdiler.

Sovyet hükümeti, siyasal anlaşmanın uygulanmasında bir ayak sürüme yaşanması olasılığına karşı, bu anlaşmayla birlikte bir de askeri konvansiyon imzalanmasında diretmeye devam etti. Molotov 17 Temmuz'da bir askeri konvansiyon üzerinde anlaşana değin siyasal anlaşma üzerine tartışmayı sürdürmenin bir anlamı olmadığını belirtti.

Sonunda Britanya ve Fransa hükümetleri 23 Temmuz'da, siyasal bağlaşma anlaşması son halini almadan önce askeri görüşmelere başlamayı kabul ettiler ve Britanya delegasyonunun başına dört isimli bir deniz subayını, Amiral Reginald Plunkett-Ernie-Drax'ı getirdiler. Anlaşılan kimse Britanya hükümetine uçağın icat edilmiş olduğunu anımsatmamıştı; delegasyon Tilbury'den Leningrad'a düşük süratli bir tekneyle geldikten sonra oradan da Moskova'ya trenle gitti. Sovyet tarafı sonunda Moskova'ya 11 Ağustos'ta varan delegasyonun, müzakerelerde bulunma yetkisinin olmadığını ve sadece "görüşme yapabileceğini" öğrendi. Dahası, Britanya delegasyonuna resmen "Görüşmeleri çok düşük tempoda sürdürmesi" (*Documents on British Foreign Policy*, 3. Seri, Cilt 6, Londra 1953, Ek 5, s. 763) direktifi verilmişti.

Gene de askeri müzakereler 12 Temmuz'da Moskova'da başladı.

Sovyet delegasyonunun başı ve Savunma Halk Komiseri Mareşal Kliment Vorosilov 15 Ağustos'ta Britanya delegelerine, Sovyet birliklerinin Polonya topraklarına girmelerine izin verilmediği takdirde Sovyetler Birliği'nin Polonya'ya yardım etmesinin fiziksel olarak olanaksız olduğunu ve bu durumda görüşmeleri sürdürmenin gereksiz olacağını söyledi.

İngiliz-Fransız-Sovyet müzakereleri 21 Ağustos'ta belirsiz bir süre için ertelenene, yani Sovyet hükümeti Almanya'yla saldırmazlık paktını imzalamaya karar verene değin bu sorun asla çözülemedi.

Moskova'nın Uyarı Atışları

Şoven görünme riskini göze alarak, ikiyüzlülük ve sahtekârlıkta hiçbir ulusun diplomatlarının Britanya diplomatlarından daha usta olmadığını söylersem haksızlık etmiş olmam.

Ancak Sovyet liderleri de aptal değillerdi ve bir İngiliz-Fransız-Sovyet karşılıklı güvenlik anlaşması müzakerelerinin aylarca uzaması üzerine Moskova birkaç uyarı atışı yaptı.

O sıralar Brüksel'de görev yapmakta olan ABD'nin Moskova eski Elçisi Joseph Davies, 11

Mart'ta, yani Stalin'in birkaç gün önce, SBKP'nin 18. Kongresi'nde yaptığı konuşma hakkında güncesine şunları yazmıştı:

"Bu son derece önemli bir açıklama. Bu açıklama Sovyetlerin, Britanya ve Fransa hükümetlerinin saldırganlara karşı 'gerçekçi-olmayan' muhalefetinden artık bıkmaya başladıklarını gösteren belirgin bir uyarı niteliğinde..."

"Bunun, benim şimdiye değin gördüğüm en önemli tehlike sinyali olduğu kesin." (J. E. Davies, Mission to Moscow, New York, 1944, s. 381, 382)

Daha sonra, 3 Mayıs 1939'da Maksim Litvinov'un Sovyet Dışişleri Halk Komiserliği görevinden çekildiği ve yerine Stalin'in yakın çalışma arkadaşı Viyaçeslav Molotov'un getirildiği duyuruldu. Sovyet hükümeti bunun Sovyet dış politikasında herhangi bir değişikliğe yol açacağını yadsıdıysa da, Litvinov'un adının özellikle kollektif güvenlikle birlikte anılması ve kendisinin Batı'ya sempati duyan bir kişi olması anlamlıydı.

29 Haziran'da öndegelen Sovyet Marksist-Leninisti Andrey Jdanov Pravda'da, hiç de olağan olmayan bir biçimde, sahici bir karşılıklı yardımlaşmadan yana olduklarını söyleyen Britanya ve Fransa hükümetlerinin bunda içtenlikli olup olmadıkları hususunda SBKP yönetimi içinde görüş ayrılıkları olduğunu açığa vuran bir makale yayımladı:

"Saldırıya karşı etkili bir karşılıklı yardımlaşma anlaşması imzalanması yolundaki İngiliz-Fransız-Sovyet müzakereleri tıkanma noktasına gelmiştir..."

"Her ne kadar dostlarım benimle aynı düşüncede değillerse de, bu konuya ilişkin kişisel görüşlerimi açıklamak isterim. Onlar hâlâ SSCB ile müzakerelere başlarken İngiliz ve Fransız hükümetlerinin, gerçekten de Avrupa'da saldırganlığa karşı güçlü bir set oluşturmaya niyetli olduklarına inanıyorlar. Ben İngiliz ve Fransız hükümetlerinin,... kendine saygısı olan herhangi bir devletin kabul edebileceği bir anlaşma peşinde olmadıklarına inanıyorum ve bunu olgulara dayanarak kanıtlamaya çalışacağım..."

"Sovyet hükümeti değişik İngiliz proje ve önerilerine yanıtlarını 16 gün içinde hazırlarken geriye kalan 59 gün İngilizlerin ve Fransızların geciktirme ve oyalamalarıyla geçti..."

"Polonya Dışişleri Bakanı Beck'in net bir biçimde, Polonya'nın SSCB'nden, kendisine herhangi bir güvence vermesi anlamında bir şey talep etmediğini ya da rica etmediğini açıklamasının üzerinden... fazla zaman geçmedi... Ancak bu İngiltere ve Fransa'nın SSCB'nden... Polonya için güvence talep etmesini engellemiyor..."

"Bana öyle geliyor ki İngilizler ve Fransızlar, SSCB'nin de kabul edebileceği gerçek bir anlaşma değil, kendi ülkelerinin kamuoyu önünde SSCB'nin sözümona ödün vermez tutumuna ilişkin spekülasyon yapmalarını olanaklı kılacak ve kendilerinin saldırganlarla anlaşmaya varmalarının yolunu düzleyecek bir tartışma yürütmek istiyorlar."

“Önümüzdeki birkaç günlük süre bunun böyle olup olmadığını gösterecektir.” (A. Jdanov, *Pravda*, 29 Haziran 1939, Jane Degras (Editör), *Soviet Documents on Foreign Policy*, Londra, 1953, s. 352, 353, 354)

22 Temmuz’da, Berlin’de Sovyet-Alman ticaret müzakerelerinin yapılmakta olduğunun resmen duyurulmasıyla son uyarı da yapılmış oluyordu.

Sovyet-Alman Müzakereleri

Stalin, SBKP’nin Mart 1939’da yapılan 18. Kongresi’nde Sovyet dış politikasının esaslarını şöyle tanımlamıştı:

“Biz barıştan ve bütün ülkelerle ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinden yanayız. Bizim tutumumuz budur ve diğer ülkeler Sovyetler Birliği’yle benzer bir yaklaşım sürdürdüğü ve ülkemizin çıkarlarını çiğnemeye kalkışmadığı sürece biz bu tutumumuza bağlı kalacağız.” (J. V. Stalin, “Report on the Work of the CC to the Eighteenth Congress of the CPSU (B)”, *Problems of Leninism*, Moskova, 1940, s. 629)

17 Nisan 1939’da Berlin’deki Sovyet Elçisi Aleksey Merekalov ile, kendisine Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin normalleşmesi şansı bulunup bulunmadığını soran Almanya Dışişleri Bakan Yardımcısı Baron Ernst von Weizsaecker arasında bir konuşma geçti. Elçinin yanıtı Sovyet dış politikası doğrultusunda idi:

“Rusya açısından, Almanya’yla normal konumda yaşamamız için hiçbir neden yoktur. Ve ilişkiler normalden daha ve daha da iyiye doğru gelişebilir.” (Nazi-Soviet Relations: 1939-1941, Doc. 1, Washington, 1948, s. 2)

29 Temmuzda Alman Dışişleri Bakanlığı Sovyetler Birliği’ndeki Alman Elçisi Count Fritz von der Schulenburg’a, Molotov’a şunları söylemesi yolunda direktif verdi:

“Biz Sovyetlerin tüm çıkarlarını gözetmeye... ve Moskova’daki Hükümetle anlaşmaya hazırız... Bu düşünce, Baltık devletlerine karşı tutumumuzu, Baltık Denizi bölgesindeki yaşamsal Sovyet çıkarlarına saygı gösterecek biçimde ayarlama doğrultusunda ilerletilebilir.” (*Documents on German Foreign Policy: 1918-1945*, Seri D, Cilt 6, Londra 1956, s. 1,016)

14 Ağustosta Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentropp, Schulenburg’a bir telgraf çekti ve ona gidip Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Viyaçeslav Molotov’u görmesi ve ona şu mesajı aktarması yolunda direktif verdi:

“Baltık Denizinden Karadeniz’e kadar uzanan hat üzerinde, her iki ülkeyi de bütünüyle tatmin edecek biçimde çözülemeyecek hiçbir sorun yoktur... Dolayısıyla, iki ülkenin yönetimleri de... harekete geçmelidir...”

“Edindiğimiz bilgilere göre Sovyet hükümeti de Alman-Rus ilişkilerinin berraklığa kavuşturulmasını istemektedir... Führer adına, onun görüşlerini Bay Stalin’e aktarmak için Moskova’ya kısa bir ziyarette bulunmaya hazırım. Bana göre, (ilişkilerimizde- G. A.) bir değişikliğin meydana gelmesi ancak böylesi doğrudan bir tartışmayla olanaklı olacaktır. Ve bu yolla Alman-Rus ilişkilerinin sonal çözümünün temellerini atmak hiç de olanaksız değildir.” (Documents on German Foreign Policy: 1918-1945, Seri D, Cilt 7, Londra 1956, s. 63)

Schulenburg aldığı direktif uyarınca 16 Ağustos’ta Molotov’la görüştü ve ona Ribbentrop’un mesajını okudu. O aynı akşam Berlin’e gönderdiği raporunda Molotov için,

“İletmem söylenen bilgiyi büyük bir ilgiyle dinledi... “Alman Hükümetinin Sovyetler Birliği ile bir saldırmazlık paktı imzalanması düşüncesine yatkın olması konusu onun ilgisini çekti” (Documents on German Foreign Policy .., adigeçen yapıt, Cilt 7, s. 77) dedi.

Ribbentrop aynı gün verdiği yanıtında Schulenburg’a Molotov’la yeniden görüşmesi ve ona şunları söylemesi direktifini verdi:

“Almanya Sovyetler Birliği ile bir saldırmazlık paktı imzalamaya hazırdır... Dahası Almanya Baltık devletlerine Sovyetler Birliği ile birlikte güvence vermeye de hazırdır...

“Ben 18 Ağustos Cuma gününden sonra herhangi bir zamanda uçakla Moskova’ya gelmeye ve Führer’in verdiği tam yetkiyle Alman-Rus ilişkilerini bütün yönleriyle ele almaya ve koşullar uygun olduğu takdirde gerekli anlaşmaları imzalamaya hazırım.” (Documents on German Foreign Policy .., adigeçen yapıt, Cilt 7, s. 84)

17 Ağustos’ta Molotov Schulenburg’a Sovyet hükümetinin yazılı yanıtını verdi. Bu Not, Almanya’nın geçmişte Sovyetler Birliği’ne karşı güttüğü düşmanlık politikasını anımsatıyor ve Alman-Sovyet ilişkilerinin düzelmesi olasılığını memnunlukla karşılıyordu. Not bu doğrultuda bir ticaret anlaşmasıyla başlayacak ve onu ‘kısa bir süre içinde’ izleyecek bir saldırmazlık paktının imzalanmasıyla sonuçlanacak birkaç adım atılmasını öneriyordu.

18 Ağustos’ta Ribbentrop Schulenburg’a gönderdiği yeni bir ivedi telgrafta diplomatik sürecin (ticaret anlaşmasının imzalanmasının) ‘ilk evresinin’ tamamlandığını ve Ribbentrop’un ‘derhal Moskova’ya gelmesine’ izin verilmesini söylüyordu. O burada,

“Rusya’nın isteklerinin hesaba katılması, örneğin Baltık bölgesindeki nüfuz alanları sorununun çözülmesi için gerekeni yapabilecek konumda olacaktı.” (Documents on German Foreign Policy .., adigeçen yapıt, Cilt 7, s. 123)

Schulenburg 19 Ağustos’ta gönderdiği yanıtında Molotov’un, “Reich Dışişleri Bakanının 26 ya da 27 Ağustos’ta Moskova’ya gelebileceğini” (Documents on German Foreign Policy ..., adigeçen yapıt, Cilt 7, s. 134) söylediğini bildirdi.

“Molotov bana saldırmazlık paktının taslağını verdi.” (Documents on German Foreign Policy .., adıgeçen yapıt, Cilt 7, s. 134)

20 Ağustos'ta Hitler'in kendisi devreye girdi; o Stalin'e yazdığı kişisel mektubunda saldırmazlık paktı taslağını kabul ettiğini söyledi ve Ribbentrop'un, “En geç 27 Ağustos Çarşamba günü” (*Documents on German Foreign Policy ...*, adıgeçen yapıt, Cilt 7, s. 157) Moskova'yı ziyaret etmesine izin verilmesini rica etti.

Stalin 21 Ağustos'ta Hitler'e, mektubu için teşekkür ettiğini bildiren yanıtında şöyle diyordu:

“Alman Hükümetinin saldırmazlık paktını onaylaması, ülkelerimiz arasında siyasal gerginliğin ortadan kaldırılmasının ve barış ve işbirliğinin temelini atılmasını sağlayacaktır.

“Sovyet hükümeti bana, Herr von Ribbentrop'un 23 Ağustos'ta Moskova'ya gelmesini kabul ettiği hususunda sizi bilgilendirme direktifini verdi.” (Documents on German Foreign Policy .., adıgeçen yapıt, s. 168)

Ribbentrop ve delegasyonu 23 Ağustos'ta Moskova'ya vardı ve saldırmazlık paktı aynı gün imzalandı. Paktın metni 19 Ağustos'ta Almanlara sunulan metnin hemen hemen aynıydı. Buna göre, iki taraf ta birbirlerine saldırmayacak, taraflardan biri üçüncü bir devletin saldırı eylemine hedef olduğu takdirde, öbür taraf bu üçüncü devlete destek vermeyecekti. Pakttan daha da sert bir biçimde eleştirilecek olansa, Avrupa'da Alman ve Sovyet 'nüfuz alanları'nı saptayan 'Gizli Ek Protokol' olacaktı.

Fakat, 'nüfuz alanları' terimi ille de emperyalist egemenlik anlamına işaret etmez. Savaştan etkilenme olasılığı bulunan, ancak bu olasılığın kendilerini bir çatışmaya sürüklemesini istemeyen iki devlet sözkonusu olduğunda, nüfuz alanlarının sınırlarının belirlenmesi meşru ve kabul edilebilir bir eylemdir.

'Gizli Ek Protokol'da şunlar söyleniyordu:

“1. Baltık devletlerine (Finlandiya, Estonya, Latviya, Litvanya) ait bölgede topraksal ya da siyasal bir dönüşümün meydana gelmesi halinde Litvanya'nın kuzey sınırı, hem Almanya'nın ve hem de SSCB'nin nüfuz alanının sınırını oluşturacaktır...

“2. Polonya Devletine ait bölgede topraksal ya da siyasal bir dönüşümün meydana gelmesi halinde Almanya ve SSCB'nin nüfuz alanlarının sınırı yaklaşık olarak Narew, Vistula ve San ırmaklarından geçen hat olacaktır...” (Documents on German Foreign Policy ..., Seri D, Cilt 7, s. 246-47)

Günlük dille söyleyecek olursak bu, Alman hükümetinin; Alman ordusunun Polonya'yı işgal

etmesi halinde, -Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un Birinci Dünya Savaşından sonra, Polonyalıları Ukraynalılar ve Belaroslardan ayıran etnik sınır olarak çizdiği- 'Curzon Hattı'nı geçmeye kalkışmayacağı konusunda söz vermesi anlamına geliyordu. Bu hattın doğusundaki bölge, Devrimden sonra Sovyetler Birliği'nden zorla koparılan Sovyet toprağıydı.

Böylelikle Almanya, Sovyet hükümetinin bu hattın doğusunda girmeyi gerekli göreceği eylemlere itiraz etmemeyi kabullenmiş oluyordu.

Saldırmazlık Paktının Sonuçları

Molotov 31 Ağustos'ta Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetinde yaptığı konuşmada Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktını,

"Sadece Avrupa'nın değil tüm dünyanın tarihinde bir dönüm noktası" (V. M. Molotov, "31 Ağustos 1939 tarihli Yüksek Sovyet Konuşması", *Soviet Peace Policy*, Londra, 1941, s. 18) olarak niteledi.

Molotov Jdanov'un, İngiliz ve Fransızların müzakerelere ilişkin tutumlarının hiçbir zaman ciddi olmadığı yolundaki değerlendirmesine katılıyordu:

"Müzakereler konusunu son derece ağırdan alan ve bu konuda ciddiyetten yoksun bir tutum sergileyen İngiliz ve Fransızlar bu işi, yeterli ölçüde yetkisi olmayan ikincil düzeydeki bireylerin omuzlarına yüklediler..."

"Moskova'ya gelen Britanya ve Fransa askeri misyonlarının kesin olarak belirlenmiş yetkileri ve askeri bir anlaşma imzalama hakları bulunmuyordu. Dahası, Moskova'ya gelen Britanya askeri misyonu hiçbir biçimde yetkilendirilmemişti." (V. M. Molotov, adıgeçen yapıt, s. 13)

Molotov, İngiliz-Fransız-Sovyet müzakerelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedeninin Polonya'nın Sovyet yardımını reddetmesi olduğu yolundaki görüşün son derece yüzeysel olduğunu söyledi. Çünkü:

"Müzakereler Büyük Britanya'nın Polonya'nın bu itirazlarını giderme kaygısı taşımak bir yana onun bu itirazlarını teşvik ettiğini göstermekteydi."

"Polonya... Büyük Britanya ve Fransa'nın direktifleri doğrultusunda hareket ediyordu..." (V. M. Molotov, adıgeçen yapıt, s. 12, 14)

Molotov, İngiliz-Fransız-Sovyet müzakerelerinin kesilmesine yol açanın Sovyet hükümetinin eylemleri olmadığını vurguladı. Tersine Sovyet hükümeti bu paktı ancak İngiliz-Fransız-Sovyet müzakerelerinin Britanya ve Fransa hükümetleri tarafından onarılamaz bir biçimde

baltalanmasından sonra imzalamıştı:

“Sovyet-Alman paktının imzalanmasının Britanya ve Fransa ile karşılıklı yardımlaşma paktı müzakerelerinin kesilmesine yol açtığına ilişkin kurmacalar yayma girişimlerinde bulunuluyor.... Bildiğiniz gibi gerçekler, bunun tam tersinin doğru olduğunu göstermektedir.... Sovyetler Birliği’nin Almanya’yla bir saldırmazlık paktı imzalamasının nedenlerinden birisi de, Britanya ve Fransa yönetici çevrelerinin günahları yüzünden Fransa ve Büyük Britanya ile yapılan müzakerelerin.... başarısızlıkla sonuçlanmış olmasıdır.” (V. M. Molotov, adigeçen yapıt, s. 20)

Sovyet Savunma Halk Komiseri Mareşal Kliment Voroşilov 27 Ağustos 1939’da yaptığı basın toplantısında aynı hususa değinecekti: “İngiltere ve Fransa ile askeri müzakerelerin kesilmesinin nedeni SSCB’nin Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalamış olması değildir; tersine SSCB, diğer şeylerin yanısıra Fransa ve İngiltere ile askeri müzakerelerin çıkmaza girmesinden ötürü Almanya’yla bir saldırmazlık paktı imzalamıştır.” (K. Y. Voroshilov, 27 Ağustos 1939 tarihli basın açıklaması, Jane Degras (Editör), *Soviet Documents on Foreign Policy*, Londra, 1953, s. 361)

Dahası Molotov, Sovyetlerin Almanya’yla müzakerelerinin Britanya ve Fransa ile olan müzakerelerinden tamamen farklı bir düzeyde olduğunu vurguladı:

“Burada sözkonusu olan İngiliz-Fransız-Sovyet ilişkilerinde olduğu gibi bir karşılıklı yardım paktı değil, sadece bir saldırmazlık paktıdır.” (V. M. Molotov, adigeçen yapıt, s. 18)

Dolayısıyla Alman-Sovyet paktının imzalanması sonucunda, “SSCB, Büyük Britanya’nın yanında Almanya’ya ya da Almanya’nın yanında Büyük Britanya’ya karşı bir savaşa katılmakla yükümlü değildir.” (V. M. Molotov, adigeçen yapıt, s. 21)

Edward Carr gibi anti-Sovyet yazarlar bile Sovyetler Birliği’nin Almanya’yla saldırmazlık paktı imzalama kararının, çok gönülsüz bir biçimde gerçekleştirilmiş zorunlu bir ikincil tercih olduğunu kabul etmektedirler:

“Sovyet-Alman müzakerelerinin en çarpıcı özelliği... bunların Sovyetler tarafından aşırı bir ihtiyatla yürütülmesi ve Sovyetlerin Batılılarla müzakere kapılarının kapatılmasına uzun süre direnmeleridir.” (E. H. Carr, “From Munich to Moscow: II”/ “Münih’ten Moskova’ya II”, *Soviet Studies*, Cilt 1, Sayı: 12 (Ekim 1949), s. 104)

Gerçekten de -özellikle Dışişleri eski Halk Komiseri Maksim Litvinov gibi- bazı Sovyet liderleri Britanya ve Fransa hükümetlerine, ülkelerindeki kamuoyu basıncının kendilerini ciddi bir biçimde karşılıklı yardım paktı müzakerelerine girmeye zorlaması için daha fazla zaman tanınmasını tavsiye ettiler.

Sovyet hükümetinin Almanların ivedi yakınlaşma önerilerini gecikmeden kabul etmelerini

sağlayan, Sovyet istihbaratının Chamberlain hükümetinin, Almanya'yla bir askeri bağlaşma için gizli müzakereler yaptığını ve böylelikle Sovyetler Birliği'ni dört devletin -Britanya, Fransa, Almanya ve İtalya- birleşik saldırısıyla tehdit ettiğini keşfetmesi oldu. Berlin'deki Britanya Elçisi Sir Neville Henderson, Dışişleri Bakanı Lord Halifax'a gönderdiği 29 Ağustos 1939 tarihli resmi raporunda Hitler ve Ribbentrop'la yaptığı bir görüşmeyi şöyle anlatıyordu:

"Herr Ribbentrop bana Başbakanın (Neville Chamberlain'in- G. A.), Almanya'yla dostluk politikasını ülkeye kabul ettirip ettiremeyeceği konusunda güvence verip veremeyeceğimi sordu. Ben de, Almanya'nın kendisiyle işbirliği yapması koşuluyla, Başbakanın bunu yapabileceği ve yapacağı hususunda hiçbir kuşkuyla yer olamayacağını söyledim. Herr Hitler İngiltere'nin Almanya'yla bağlaşmayı kabule istekli olup olmadığını sordu. Ben de, kişisel olarak, böyle bir olasılığı gözardı etmediğimi söyledim." (Documents Concerning German-Polish Relations and the Outbreak of Hostilities between Great Britain and Germany on September 3, 1939, (Cmd. 6106), Londra, 1939, s. 130)

Hem Alman ve hem de Sovyet birliklerinin Polonya'ya girmiş olması olgusu, faşist Almanya'yla sosyalist Sovyetler Birliği'ni özdeşleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak, sosyalist bir devletin saldırgan bir emperyalist devletle bir tutulamayacağı açıktır. Şu hususlar dikkate alınmalıdır: Herşeyden önce Sovyet birlikleri eski Polonya topraklarına ancak 17 Eylül'de, yani Almanya'nın Polonya'yı işgalinden 16 gün sonra, Molotov'un 31 Ekim 1939 tarihindeki Yüksek Sovyet toplantısında altını çizdiği gibi Polonya devletinin çökmüş olduğu koşullarda girmişti:

"Birliklerimiz Polonya topraklarına ancak Polonya devleti çöktükten ve edimsel olarak ortadan kalktıktan sonra girmişlerdir... Sovyet hükümeti, Polonya devletinin çöküşü sonrasında kendi yazgılarıyla başbaşa kalan Batı Ukraynalı ve Batı Belarusyalı kardeşlerinin karşı karşıya kaldıkları olağanüstü durumu hesaba katmazlık edemezdi." (V. M. Molotov, "Speech to the Supreme Soviet of the USSR"/ "SSCB Yüksek Sovyetinde Konuşma", 31 Ekim 1939, Soviet Foreign Policy, Londra 1941, s. 32)

Kapitalist basının muhabirleri, dönemin Sovyet kaynaklarının adıgeçen Ukraynalı ve Belarus nüfusun Kızılorduyu kurtarıcılar gibi karşıladıkları yolundaki gözlemini doğruluyorlar. Molotov şöyle diyordu:

"Onları eşrafın ve Polonyalı toprakağalarının ve kapitalistlerin boyunduruğundan kurtaran birliklerimizi bağrına basan Ukraynalı ve Belarus nüfus Kızılorduyu... sempatiyle karşıladı." (V. M. Molotov, adıgeçen yapıt, s. 33)

Muhafazakâr Partili milletvekili Robert Boothby 20 Eylül'de Avam Kamarasında yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

“Sovyet Hükümetinin bu adımının... kendini koruma ve kendini savunma bakış açısıyla atıldığını varsaymanın haklı olduğu kanısındayım... Rus birliklerinin bu eylemi... Alman sınırını önemli ölçüde Batıya doğru itmiştir...”

“Şu anda Rus birliklerinin Polonya-Romanya sınırı boyunca mevzilenmiş olmalarından memnunluk duyuyorum. Orada Alman askerlerinin bulunmasındansa Rus askerlerinin bulunmasını tercih ederim.” (Parliamentary Debates, 5. Seri, Cilt 351, Avam Kamarası, Londra 1939, Col. 996)

Uydurulan Stalin-karşıtı öykülerin en saçması, -Stalin’in Nazilerin pakta bağlı kalacaklarına güvendiği ve 1941’de Alman ordusu Sovyetler Birliği’ni işgal ettiğinde tam bir şaşkınlığa uğradığı savı- bugünkü seminerin kapsamının dışında kalıyor.

Stalin’in 1931’de söylediği kâhince sözleri kim unutabilir:

“Biz ileri ülkelerden elli ya da yüz yıl gerideyiz. Bu mesafeyi on yılda kapatmalıyız. Ya bunu başarırız; ya da onlar bizi ezerler.” (J. V. Stalin, “The Tasks of Business Executives”/ “İşletme Yöneticilerinin Görevleri”, Problems of Leninism, Moskova, 1940, s. 366)

Tam 10 yıl sonra, yani 1941’de Almanya Sovyetler Birliği’ni işgal etti.

Stalin’in politikasının doğruluğu ya da yanlışlığının ölçütü, bu politikanın, sosyalist Sovyetler Birliği’nin liderlerinin kaçınılmaz olduğunu bildikleri gelecekteki saldırıya karşı savunma yetisini güçlendirdiği mi yoksa zayıflattığı mı sorusunun yanıtında yatmaktadır.

Edward Carr gibi azılı anti-Sovyet yazarlar bile, Alman-Sovyet saldırmazlık paktının imzalanmasının Sovyetler Birliği’ne, Alman işgalini karşılaştırılmaz ölçüde daha güçlü bir savunma konumunda karşılama olanağı verdiğini kabul etmektedirler:

“Kapitalizmin savunucusu olan... Chamberlain hükümeti... SSCB ile Almanya’ya karşı bir bağlaşmaya girmeyi reddetti...”

“23 Ağustos 1939 paktında onlar (Sovyet hükümeti- Editör) şu hususları güvence altına aldı:

“a) Saldırıya karşı bağışıklık sağlayan bir soluklanma dönemi,

“b) Uzakdoğu’da Japon basıncını hafifletmede Almanya’nın desteği,

“c) Almanya’nın, (Sovyetler Birliği’nin- G. A.) Doğu Avrupa’da varolan Sovyet sınırlarının ötesinde ileri bir savunma kalesi kurmasını kabul etmesi; bu kalenin -gerçekleşme olasılığı her zaman Sovyetlerin hesapları içinde yer almaya devam eden- potansiyel bir Alman saldırısına karşı inşa edilen ve edilebilecek olan bir savunma hattından başka bir şey olmadığı olgusu anlamlıydı. Fakat paktın en büyük başarısı, SSCB’nin önünde sonunda

Almanya'ya karşı savaşmak zorunda kalması halinde Batılı devletlerin çoktan işin içinde olacaklarının güvence altına alınmış olmasıydı." (E. H. Carr: "From Munich to Moscow: II", *Soviet Studies*, Cilt 1, Sayı: 2 (Ekim 1949), s. 103)

Dinleyicilerin Konuşmacıya Soruları ve Onun Yanıtları

Soru 1: Litvinov'un görevinden alınmasının esas nedeninin onun Yahudi olması olduğu, Almanların bundan ötürü onu kabul edilebilir bir müzakereci olarak görmemiş olabileceği söyleniyor. Bunda gerçek payı var mı?

Yanıt: Bence yok. Stalin'in Litvinov'un görevinden alınmasını desteklediğini biliyoruz; öte yandan Stalin'in sadece ırkçılığa değil, ırkçılığa herhangi bir ödün verilmesine de karşı olduğu biliniyor. Kişi olarak Litvinov'un adı kollektif güvenlik politikasını güçlü bir biçimde çağrıştırıyordu ve güvenilir kaynakların tanıklığına göre o, kendilerine daha fazla zaman tanınması halinde Britanya ve Fransa hükümetlerinin er geç bu politikayı onaylayacaklarına inanıyordu. Dolayısıyla, Sovyet liderleri Almanya ile yakınlaşma politikası gütmeye olasılığını gözönüne almaya başlar başlamaz, Litvinov Sovyet dış politikasını sürdürmenin en güvenilir aracı olmaktan çıktı.

Soru 2: Litvinov saldırmazlık paktının imzalanmasına edimsel olarak karşı çıktı mı?

Yanıt: Litvinov'un bu pakta ilkesel düzeyde karşı çıkıp çıkmadığı hususunda somut bir bilgiye sahip değilim; ancak onun, sağduyulu davranmaları için İngiliz ve Fransız temsilcilerine daha fazla zaman tanınması gerektiği düşüncesinde olduğu biliniyor. Fakat Litvinov'un daha sonra bunun Molotov'un, 'Batı demokrasilerinin işleyişine ilişkin bir kavrayış eksikliği'nden kaynaklanan bir 'hata' olduğunu söylediği kayıtlara geçmiş durumda.

Soru 3: Molotov Doğu Polonya'nın (Kızılordu tarafından- G. A.) işgal edilmesinden sonra yaptığı bir konuşmada Polonya devletinin Versailles (anlaşmasının- G. A.) gayrimeşru çocuğu olduğuna işaret etti ve onun ortadan kalkmasının sevinç verici bir olay olduğunu söyledi. Bu yorum, Sovyetler Birliği'nin her zaman Polonya hakkında toprak hesapları olduğunun kanıtı gibi yorumlanmıştır. Sovyetler Birliği'ninki, Polonya devletinin yıkılmasını destekleme tavrı mıydı ? Soru 3a: Bunun Sovyetler Birliği'nin, Polonya halkının kendi devletine sahip olma özlemini yadsımaya hazır olduğunu gösterdiği söylenebilir mi?

Yanıt: Polonya halkının bir ulus olduğu ve Marksist-Leninistlerin bütün ulusların bağımsız devletlerine sahip olma hakkını tanıdığı kuşku götürmez. Ancak 1939 yılındaki haliyle Polonya devletinin sınırları etnik gerçekliklere göre çizilmemişti; bu devletin sınırları içinde örneğin, milyonlarca Ukraynalı ve Belarus yaşıyordu ve ben Molotov'un açıklamasının temelinde bu olguların yattığından eminim. Bir başka anlatımla Molotov, herhangi bir Polonya devletine değil, 1939'da varolan yaratılış ucubesine göndermede bulunuyordu.

Dahası, Polonya devletini yıkanın Kızılordu değil, Alman ordusu olduğu, Kızılordunun ise Batı Ukrayna ve Batı Belarusya'yı ancak Polonya devletinin çöküşü ve ortadan kalkışından sonra işgal ettiği unutulmamalı. Polonya devleti Birleşmiş Milletler'in 1945'te Almanya'ya karşı kazandığı zaferden sonra restore edildi.

Soru 4: Saldırmazlık paktının bir parçası olarak, Polonya haritası üzerinde bir hat çizen ve bu ülkenin Sovyetler Birliği'nin ve Nazi Almanyası'nın nüfuz alanları arasında bölünmesine yol açan bir protokol imzalanmış mıydı? Bu, Batı'da gizli protokol olarak anılan belge midir; böyle bir protokol gerçekten de var mıydı? (Polonya'yı ikiye- G. A.) bölen hat Curzon Hattı mıydı?

Yanıt: Anglo-Amerikan emperyalistleri, Alman Dışişleri Bakanlığının ele geçen arşivlerinde keşfettiklerini ileri sürdükleri 'gizli protokol'u İkinci Dünya Savaşından sonra yayımladılar. Merhum Sovyet Devlet Başkanı Andrei Gromiko'nun Anıları'nda 'ek gizli protokol'u, sahte olduğunu ileri sürerek mahkûm ettiğini biliyorum; ancak ben bu kötü ünlü revizyonisti herhangi bir biçimde güven duyulacak bir kaynak olarak görmüyorum. Anımsadığım kadarıyla, zamanın Sovyet hükümeti bu belgenin sahiciliğini ne doğruladı, ne de yadsıdı. Bununla birlikte, Sovyet Enformasyon Bürosu'nun 1948'de yayımladığı *Falsifiers of History* (=Tarih Çarpıtcıları) adlı broşürde bu belgenin düzmece olduğu yolunda bir suçlama yapılmıyor ve bu resmi broşürde şunlar söyleniyor:

"Sovyetler Birliği Sovyet-Alman Paktından, savunmasını güçlendirmek,... sınırlarını büyük ölçüde Batı'ya doğru taşımak ve Alman saldırganlığının hiçbir engelle karşılaşmaksızın Doğu'ya doğru ilerleyişinin önünü kesmek için başarıyla yararlandı." (*Falsifiers of History*, adı geçen yapıt, s. 45)

Burada (nüfuz alanlarından ya da sınırlardan söz etmeyen) anlaşmanın kendisine değil, sadece 'gizli ek protokol'e göndermede bulunduğu anlaşılıyor. Daha önce de söylemiş olduğum gibi, devletler arasında 'nüfuz alanları'nın olmasının mutlaka kınanması gereken bir olgu olduğunu ileri süren görüşe katılmıyorum. Savunması için zorunlu gördüğü kendi nüfuz alanları olabilecek olan sosyalist bir devletin, bu alanların diğer devletlerin nüfuz alanlarıyla çatışması durumunda bu devletlerle anlaşmaya varmaya çalışması, onlarla barışçı ilişkiler içinde olabilmek için planlar yapması benim görüşüme göre doğrudur. Halihazırda elimde bulunan kanıtlar temelinde, yayımlanmış bulunan 'gizli protokol'un sahiciliğine inanıyorum.

Evet, Polonya'yı bölen hat, eski Curzon Hattıyla çakışıyordu.